

FABÓ EDIT

A SZENT ISTVÁN-I ÖRÖKSÉG ÉRTÉKELÉSE SZENTBESZÉDEKBEN A SZABADELVŰ KORMÁNYZAT KEZDETÉN¹

K I V O N A T: A Szent István-i alapokra építő magyarországi katolicizmus, s rajta keresztül a vallásosság, valamint az államfelfogás éppen akkor lépett fellendülő szakaszába, amikor Nyugat-Európában hódító útjára indult a felvilágosodás, kritizálva az irracionálist, elsőbbséget adva az emberi értelemnek. A folyamat következményeként az egyház levált az államszervezetről, azaz a transzcendens törvényeket is szolgáló hatalom teljesen az emberi ész ellenőrzése alá került. Az állam és az egyház kettéválása a 19. század végére erősödött fel Magyarországon. A kultuszt kifejező augusztus 20-i Szent István-ünnepet 1771-ben Mária Terézia tette újból rangossá a Szent Jobb hazahozatalának alkalmával. A nemzeti ünneppé nyilvánított napot – a szabadságharc utáni önkényuralmi időszakot leszámítva – 1867 után is évről évre megtartották.

Az 1870-es évek közepére egyértelművé vált, hogy az ország vezetése liberális elvekhez igazodik. Az 1875-ös választáson a Szabadelvű Párt nyert, s kormányalakító képességét hosszú évtizedekre megőrizte. Az 1877-es esztendőből három Szent István-napi szentbeszéd is fennmaradt: a budapesti, a székesfe-

1 A „Dualizmus kori emlékezettörténet” tématerületi kutatás, a TKP2020-NKA-23 sorszámu, TKP-37-3/PALY-2020 iktatószámú pályázat keretében, az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a Tématerületi Kiválósági Program 2020 (2020-4.1.1-TKP2020) pályázati program finanszírozásában valósult meg.

hévári és a bécsi. Mindhárom szentbeszéd felkészült igehirdetői gyakorlatról árulkodik, s mindegyik más-más területre helyezte a hangsúlyt. A szónokok gondolatait nemcsak a szertartás résztvevői, hanem a katolikus egyházi állásfoglalások iránt fogékony nagyközönség is követhette a vallási sajtóban. A felkért vagy kiválasztott papoknak lehetőségük volt arra, hogy olyan közérdeklődésre számot tartó kérdésről fejtsek ki a véleményüket, amely foglalkoztatta, netán megosztotta a társadalmat, s amely miatt az országos figyelem középpontjába kerültek. A budapesti szónoklat a keresztény polgárosodás értékeit domborította ki, a székesfehérvári szentbeszéd a kereszténység civilizációs szerepét emelte ki, a bécsi hitszónoklatban a kereszténység egyetemessége, valamint népszövetségjellege fogalmazódott meg.

Általánosságban elmondható a bemutatott szentbeszédekről, hogy bennük előkerülnek olyan társadalomkritikai szempontok, melyek napjainkban is megfontolásra érdemesek.

KULCSSZAVAK: szentbeszéd, Szent István-nap, keresztény polgárosodás, keresztény civilizáció, egyetemesség, népszövetség, liberalizmus, társadalomkritika

Magyarország története szorosan összeforrt I. Szent István király emlékével. A Szentkirály dualizmus kori emlékezetének kutatása élesebb megvilágításba helyezi a lezajló társadalmi, gazdasági változásokat.

A keresztény államalapító király halálának 900. évfordulója az uralkodói életmű sokoldalú szintézisére nyújtott alkalmat az 1938-ban kiadott *Emlékkönyv*ben. A jubileumi kiadványban Szekfű Gyula kísérté végig a Szentkirály emlékezetének alakulását a magyar történelem évszázadaiban.² A történész kimutatta, hogy Szent István kultusza a 19. század felé haladva egyre vesztett vallásos szellemiségének erejéből, majd a reformkorszakban, de főleg az 1867 utáni időszakban pedig „az értelmiségből szinte teljesen kiölte a hitet a

2 Szekfű 1938.

liberális, nacionalista, materiális, természettudományos korszellem”,³ amely ellen az egyház nem védekezett hatékonyabban, valamint a vallásos jellegről megállapította, hogy a hazafiúi nemzeti érzés kifejezésének akadályává vált. A jelenség hátterében a középosztály mozdíthatatlan közömbösségét határozta meg, amellyel szemben erőtlennek tartotta a katolikus egyház ellensúlyozó törekvéseit. Mindemellett megjegyezte, hogy kora társadalmában „a parasztság, falusi nép és városi munkásság”⁴ körében érintetlenül élt a kultusz nemzeti és keresztény tartalma. A kultuszt kifejező augusztus 20-i Szent István-ünnepet 1771-ben Mária Terézia tette újból rangossá a Szent Jobb hazahozatalának alkalmával. A nemzeti ünneppé nyilvánított napot – a szabadságharc utáni önkényuralmi időszakot leszámítva – 1867 után is évről évre megtartották.⁵

A Szent István-i alapokra építő magyarországi katolicizmus, s rajta keresztül a vallásosság, valamint az államfelfogás éppen akkor lépett fellendülő szakaszába, amikor Nyugat-Európában hódító útjára indult a felvilágosodás, kritizálva az irracionálist és elsőbbséget adva az emberi értelemnek. A folyamat következményeként az egyház levált az államszervezetről, azaz a transzcendens törvényeket is szolgáló hatalom teljesen az emberi ész ellenőrzése alá került. Az állam és az egyház (részleges) kettéválása a 19. század végén indult el Magyarországon.

A sajtóélet

Ezalatt tömegek szakadtak el a vidéktől, felgyorsult a polgárosodó társadalom hajtóerejét jelentő városiasodás.⁶ Az 1867 utáni kormányzatok azt az angol, a német és a francia polgárságot tekintették mintának, amely el tudja fogadni és fel tudja venni az ipari társadalom működtetéséhez szükséges életritmust és gondolkodást. A városba tömörülő széles néprétegeknek tájékozódniuk kellett

3 Uo. 71.

4 Uo. 77.

5 Gábor 1928.

6 Fónagy 2011, 459–460.; Tomka 2008, 201–202.

az ismeretlen közegben, valamint az új szabályokat kellett elsajátítaniuk boldogulásukhoz. Az ennek megfelelő tudás elsődleges forrása a város jellegzetes tömegterméke, a sajtó volt. Ezért a kiegyezés után a magyar sajtóélet a sajtószabadság rendezésével addig soha nem tapasztalt lehetőséghez jutott, amely olyan sok újság indulását jelentette, hogy a szerkesztőségek alig találtak munkatársakat.

A megszorodó lapok a sajtótörténet-írást is nagy kihívás elé állították, valamennyi újság vagy újságtípus történetét bemutatni szinte lehetetlen vállalkozás volt. Az elüzetliesedő hírlapvilág izgalmas fejezeteit képezi a politikai, a közművelődési, a szórakoztató jellegű sajtótermékek feltűnése, fejlődése, átalakulása, egymásba olvadása, megszűnése,⁷ azonban különösen az egyházi újságok területén még maradtak feltáratlan részek. A korszak vallásos jellegű újságai azért sem elhanyagolhatók, mert bármennyire is becsülte a polgári társadalom a kézzelfoghatóságot, azért még a vallásos szemlélet is tartotta magát.

Az újságírók már az 1860-1870-es években nagyon is tisztában voltak szerepük fontosságával, hiszen az egyik korabeli, mérvadó szószólójuk, Szathmáry György⁸ önmeghatározása szerint „a hatodik nagy hatalom, a sajtó képviselői, szerény napszámosai”.⁹ Az idézett szövegrész áttételesen többszörös jelentéssel bír. A magyar királyok nyughelyeként számon tartott Székesfehérváron 1874-ben, két nappal Szent István ünnepe után, augusztus 22-én Katona József *Bánk bánjának* díszelőadásával avatták fel a Vörösmarty Színház épületét. A dráma érvényesülését késleltette felségsértő kicsengése, s csak később vonulhatott be a köztudatba a hazafiságot és a hazaszeretetet megjelenítő műként. A tudósítás eleje szellemeskedve felsorolta, hogy kik hiányoztak és kik jelentek meg az eseményen: a királyi udvartartás tagjai elmaradtak, de elmentek a tudomány és az irodalom jelesei, valamint az újságírók. Tehát a térfoglalás – nem csak jelképes értelemben – már ekkor megtörtént. Azóta ma már „a negyedik hatalmi

7 Kosáry–Németh 1985.; Kókay–Buzinkay–Murányi 1995, 105–171.

8 Buzinkay 2016, 207–208. Szathmáry György (1845–1898) újságíró, országgyűlési képviselő, miniszteri tanácsos, művelődéspolitikus, író, publicista, műfordító, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.

9 Szathmáry György: A sz. fehérvári magyar színház megnyitása. *A Hon*, Esti kiadás. 1874. augusztus 24. [1–2].

ágként” emlegetik a médiát, az első helyen már nem áll a király, a másodikat pedig nem foglalja el az egyház. Az újfajta tudás, ismeret és szabályrendszer érdekes és színes közvetítőjével szemben a több évszázados, évezredes egyházi intézményrendszerben állandósuló teológiai hitelvekre és morális alapértékekre való hivatkozás egyre kevésbé bizonyult hatásosnak.

A vallásos sajtó

A kialakult helyzet helyreállításáért kiálló többrészes publicisztikát tett közzé a *Religio* „A katolikus olvasóközönség és a 'liberális' lapok” címmel 1877-ben. Ugyanis az 1870-es évek közepére egyértelművé vált, hogy az ország vezetése liberális elvekhez igazodik. Az 1875-ös választáson a Szabadelvű Párt nyert, s kormányalakító képességét hosszú évtizedekre megőrizte. A cikkíró terjedelmesen ostromozta a liberális sajtót, felsorakoztatta bizonyítékait annak botrányhajtás voltára, erkölcs- és katolikus egyházromboló tarthatatlanságára, a kereszténység és a klérus elleni lejárató hadjáratukra. Ezért legszívesebben betiltotta volna olvasásukat, de kénytelen volt meghajolni a korszellem érdekeit vezérlő üzlet előtt, bár csak a hirdetések követését tartotta elfogadhatónak. A szerző felmentést adott azoknak, akiknek hivataluknál fogva kell foglalkozniuk a lapokkal. Végezetül egy katolikus hazafiságon alapuló párt felállítását javasolta, amelyhez nélkülözhetetlen a saját lap, mert „a sajtó hatalom”.¹⁰ A többrészes publicisztika szerzője megállapította, hogy a hirdetésszervező sajtó tekintetében jelentős a katolikus újságok versenyhátránya.

Azonban ezenkívül több tényező is nehezítette az egyházi fórumok mozgását. Számukra az előbb említett történelmi múlt egyszerre jelentett korlátot, valamint erős bázist. A katolikus egyház hosszú évezredekken át hozzászólt ahhoz, hogy jelentős mértékben képes hatni a nép gondolkodására, világlátására, bár ereje egyre csökkent. S habár meg is volt annak illúziója, hogy a régóta fennálló intézményük társadalmi beágyazottságát aligha lehet megingatni, s

10 A katolikus olvasóközönség és a 'liberális' lapok. *Religio*, 36. (1877. augusztus 11.) 2. félév 12. sz. 93.

hogy ami változást megtapasztalnak az az idővel múlt korjelenség vagy „divat”, de azt is pontosan fel tudták mérni, merre haladnak a folyamatok. Ennek oka, hogy sokáig az egyház tagjai, képviselői azon kevesek közé tartoztak, akik magas szintű oktatásban, képzésben, tudományos műveltségben részesültek, és lehetőségük volt a korszerű ismeretek megszerzésére, a tájékozódásra. Ezt tükrözi a *Religio* egyik névtelen szerzőjének a saját lelkipásztorkodásának alapelveit bemutató visszaemlékező és egyben arról értekező írása, amelyben rámutatott az általánosságban érvényesülő lehetséges tendenciákra: „Most az egoizmus a főerkölcsi elv. [...] vagy egészen megszűnik a religio, és a tudomány, művészet, és az állam veszi át feladatát; vagy pedig eljutunk a religio *magvához* (?) a való fölé emelkedve, legyőzünk minden fanatizmust és véglegesen lemondunk a *valónak* a mythos általi meghamisításáról.”¹¹ A papi hivatáson elmélkedve gondolatait a szószék, a templom és az iskola köré szőtte, amelyekből először a szószéket, a hívőknek való útmutatást emelte ki, hiányolta a korszerű prédikációskönyvet, valamint figyelmeztette lelkésztársait az önképzésre: „a modern világhoz kell alkalmazkodnunk, ha meg akarunk értetni, ha ki nem akarunk gunyoltatni.”¹² Az író azt tanácsolta, hogy a hitszónok tanulmányozza a nyelvtant, forgassa a regényirodalmat, ismerjen verseket, az egyházi beszéd pedig legyen világos.

A templomi hallgatóság hitbéli, lelki és morális megerősítésére, meggyőzésére nagyobb gondot kellett fordítani, mint azt megelőzően. A kiegyezéstől kezdődően a szentbeszédnek szélesebb közönséghez juthattak el a *Katholikus Lelkipásztor* és a *Religio* vallásos újságokon keresztül. A vitairodalom kedvező hatással volt a magyar igehirdetés művészetére, amelyet a 19. század második felére magas színvonalon műveltek.¹³ Azonban a *Religio* szerkesztősége a sikereesebb hitszónoklatok érdekében közzétette a lélektani szempontokat előtérbe helyező eszme-futtatást Pápay Jeromos¹⁴ tollából.¹⁵ A teológiában, a magyar nyelv és irodalomban, valamint a filozófiában képzett tanár véleménye szerint a jó hitszónok eredményesebb

11 Lelkipásztorkodási eszmék. III. *Religio*, 36. (1877. szeptember 26.) 2. félév 25. sz. 195.

12 Lelkipásztorkodási eszmék. I. *Religio*, 36. (1877. augusztus 18.) 2. félév 14. sz. 106.

13 Kudora 1902, 517.

14 Pápay Jeromos Zsigmond (1851–1881) premontrei kanonok, kassai főgimnáziumi tanár.

15 Pápay J[eromos]. Zs.: Lélektani elvek az egyházi szónoklatokról. *Religio*, 36. (1877. augusztus 8.) 2. félév 11. sz. 81–83., *Religio*, 36. (1877. augusztus 11.) 2. félév 12. sz. 89–91.

annál, mint aki inkább csak írásban jeleskedik, ugyanis a vallási irodalom iránt kisebb az érdeklődés, azonban annál többen hallgatják meg a szentbeszédeket. A hatásos beszéd elkészítéséhez nélkülözhetetlen, hogy a szónok ismerje önmagát, mert csak ennek révén lesz sikeres, továbbá megnevezte a szónoklat hármasságát, melyen az értelem, az érzelem és az akarat (vagy motiváció) befolyásolását értette. Az egyházi szónoklatoknál a hitágazati tételek megvilágítását javasolta ahhoz, hogy felfogható legyen a hit lényege, amely meghatározza az útmutató erkölcsiséget. Az emberi lét legfőbb törekvése a természetfelettihez való illeszkedés, azonban az ember csak természeti rendben képes tájékozódni. Az eligazodásban segítenek a hitágazatokban megfogalmazott, valós tudásnak elfogadott ítéletek. A feltett „mi?, honnét? és hová?” kérdésekre a válasz csakis töredékes lehet, mert az ember sohasem látja át az egészet, de ez azonban az ész, valamint a tudomány számára jelent akadályt. A szerző hivatkozott arra a pszichológusi álláspontra, miszerint a lélek révén lehetséges a felfogás (észlelés), a gondolkodás és a megismerés. Minden emberben működik a létfenntartási ösztön, amellyel összhangban van minden más, a boldogulás irányába mutató ösztön, s ezek elvezetnek a motivációhoz („a lélek akaró tehetségéhez”). A hallgatóság első „miért?” kérdésére a hitágazatok, s a bennük rejlő erkölcsiség felel. „A kinek nincs élő hite, az a moralitásra nem sokat ad. Végez szép és dicséretre méltó dolgokat, de nem azért, hogy *erkölcsösnek*, hanem, hogy *tisztességesnek* tartsák. Nála az illem szabályok a mérvadók és nem az erények.”¹⁶ Az ember akkor lelkesül, ha lelke valamit olyannak azonosít, ami érinti valamelyik alapvető ösztönét, s az indíttatás forrását a vallási igazságok képezik. A tanár tézisként állította, hogy az anyai szeretetet és a hazafiúi kötődést is felülmúlja a vallási meggyőződés, az a legerősebb megtartóerő, mert „az eszes lélek Isten képmása.”¹⁷ Továbbá rávilágított arra, hogy mivel általában mindenki a szépre, a jóra, az igazságra törekszik, a szónoklatban sokkal építőbb jellegű a pozitív példákat és értékeket felemlíteni, mintsem az esetenként riasztó negatív üzenetekkel terhelni a hallgatóságot. Végezetül felhívta a figyelmet arra, hogy nemcsak a szónok testbeszédének kell tükröznie a mondanivaló tartalmát, hanem a tetteknek is hitelesíteniük kell a hangoztatott elveket.

16 Uo. 83.

17 Uo. 89.

A katolikus sajtó megnyilatkozásai, valamint az onnan idézett publikációk arra utalnak, hogy a liberális kormányzat mellett olyan erőteljes lépéskényszerben volt a katolikus egyház, hogy igyekezett közelebb kerülni a szélesebb néptömegekhez, korszerűbb alapokon megkísérelte újból megerősíteni a hitelveket és a szervezet tekintélyét.

Szent István-ünnepi szentbeszédék

Magyarországon augusztus 20-án, Szent István ünnepén a budai várban tartották azokat a szentbeszédet, amelyekre az egész ország odafigyelt, beleértve a világi és egyházi sajtót is.

Az 1848–1849-es szabadságharc letörése után a Szent István-ünnepséget kerülte az önkényuralmi rendszer, mert az a független államiságot jelképezte. Az 1867. évi kiegyezést követően az augusztus 20-i nemzeti ünnepet megrendezhették, amely tömegeket vonzott a fővárosba, de a vidéki Szent István-napi események is a népszerű megmozdulások közé tartoztak. Az augusztus 20-a utáni első vasárnap Bécsben, a kapucinusok templomában lebonyolított ünnepség külön kategóriát képezett, a szertartáson többségében az ott élő, szolgálatot teljesítő, magas rangú, magyar tisztviselők, katonák és arisztokraták jelentek meg. Egy másik kategóriát alkottak a Monarchia fürdővárosainak Szent István-ünnepségei, amelyekben az emelkedettség mellett legalább ugyanolyan szerepet kapott a mulatság.

Az ünnepség sajtóbeli fogadtatása körüli visszafogottság is fokozatosan oldódott. A szentbeszédet teljes egészében ritkán adták közre, inkább a sajtótudósítások tartalmi összefoglalóiban maradt fenn a szónoklatok néhány központi gondolata. A kivételek közé tartozott Pór Antal¹⁸ 1873-as szónoklata, mely a könyvkereskedésekben is elérhető volt.¹⁹ Előtte, 1868-ban a kor közis-

18 Pór Antal (1834–1911) történész, egyházi író, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

19 Pór 1873. Korábban Pór Antal már behatóbban foglalkozott Szent István életművével, amelynek eredményeként 1871-ben megjelentette *Szent István király: történelmi tanulmány* című munkáját a fővárosi Szent István Társulat gondozásában.

mert papköltőjének, Tárkányi Bélának²⁰ a beszédét²¹ méltatták a lapok. 1874-ben Steiner Fülöp²² szentbeszédének lényege kapott nyilvánosságot,²³ mely később a *Magyar Államban*²⁴ is olvasható volt teljes terjedelmében. 1876-ban Sujánszky Antal²⁵ szónoklatának írott, szerkesztett változatának adott helyet a *Religio*.²⁶ Az 1877-es év ebből szempontból mérföldkövet jelentett, hiszen nemcsak a budapesti és bécsi szónoklatot publikálták, hanem a székesfehérvári püspöki megye százéves fennállásának alkalmából az augusztus 20-i szentbeszéd is napvilágot látott.

Budapest

A budapesti várbeli királyi helyőrségi templomban tartott Szent István-napi szentbeszédre a *Religio* kiadója és főszerkesztője, dr. Hornig Károly²⁷ kapott felkérést 1877-ben.

A tudós teológus szónoklata elején előrebocsátotta, hogy ismétlődések elkerülése végett feladata nem könnyű, mert öelötte sok kiválóság méltatta Szent Istvánt, azonban az idők múltával új nézetek és viszonyok merülnek fel, vagy a régiak tűnnek fel új alakban, s ezekben a Szentkirály szellemisége útbaigazítást ad nemzete számára.²⁸ A szónok I. István dicsőségének forrását

20 Tárkányi Béla (1821–1886) egri kanonok, költő, műfordító, a Kisfaludy Társaság tagja, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

21 A szent István ünnepét. *Fővárosi Lapok*, 1868. augusztus 11. 735.; Tárkányi Béla sz. István-napi beszédéről. *Religio*, 27. (1868. augusztus 29.) 2. félév 18. sz. 139–142.

22 Steiner Fülöp (1839–1900) teológiai doktor, székesfehérvári püspök.

23 Budapest, aug. 21. Az állami tekintély és a törvények tisztelete. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1874. augusztus 22. [1.], Pest, aug. 20-án. *Religio*, 33. (1874. augusztus 22.) 2. félév 16. sz. 136–137.

24 Steiner Fülöp: Az állami lét s boldogság egyedül biztos alapjáról. *Magyar Állam*, 1874. augusztus 22. [1–2.], augusztus 23. [1–2.]

25 Sujánszky Antal (1815–1906) választott püspök, esztergomi kanonok, író, költő, szerkesztő.

26 Sujánszky Antal: Egyházi beszéd, melyet sz. István Magyarország első apostoli királyának ünnepén. *Religio*, 35. (1876. augusztus 26.) 2. félév 17. sz. 129–133.

27 Hornig Károly (1840–1917) veszprémi püspök, bíboros.

28 Hornig Károly: Egyházi beszéd szent István király ünnepén. *Religio*, 36. (1877. augusztus 22.) 2. félév 15. sz. 113–118.

a nemzet kereszténnyé tételében jelölte meg, s ezért ez alkalommal nemcsak mint hívő rótta le tiszteletét a szent iránt, hanem a hazafiúi háláját is kifejezte az államférfinék. A teológus leszögezte, a Szentkirály tette azért nagyszerű és azért is tartozik a legnagyobb országalkotók közé, mert államalkotó és államfenntartó erővel csak a kereszténység rendelkezik. Hornig Károly vázolta az egykori európai környező szomszédságot, amely ugyancsak a kereszténység felvételére szorította a törzsi viszonyok között élőket, valamint a rendezett állami lét alapjának tartotta a kereszténységet, amely elvezet a polgárosodáshoz. A szónok rávilágított arra, hogy az egykori uralkodót apostoli, azaz térítői tevékenységéért avatták szentté, és ez alátámasztja a keresztény honalapítás jelentőségét, amelynek egyúttal polgárosító jellege is volt. A hazafiúi szellemiséget I. (Szent) László és I. (Nagy) Lajos teljesítette ki. A tudós megjegyezte, hogy mindez a kulturális és keresztény erkölcsi fejlődés a nyugati egyház keretein belül történhetett, mert a bizánci kötelékek az ország pusztulását okozták volna.

A történeti bevezető után Hornig Károly rátért a keresztény államiság létjogosultságát alátámasztó érvek bemutatására. Felvezetésként hivatkozott arra az általánosan elfogadott tételre, miszerint a politikai alakulatok csak azokkal az eszközökkel tarthatók fent, amelyek segítségével megalapították. Ennek fényében I. István a keresztény államot a katolikus hitre és erkölcsére építve hozta létre, amely a társadalom szervező elvévé vált. S ezen a ponton a szónok rámutatott arra, hogy koruk uralkodó (liberális) eszméje heves támadás alatt tartja a keresztény államiságot, azért hogy a rombolás véghezvitele után a romok közül kiválogassa mindazt, amire szüksége van, s azokat nem a kereszténység, hanem a humanizmus vívmányaiként tüntesse fel. Majd megjegyezte, hogy a felforgató, forradalmi nézetek képviselői jól tudják, hogy a társadalmi együttélés szabályai a keresztény elveken nyugszanak, amelyeket lehetetlen mellőzni, elnyomni. A tudós feltette azt a kérdést, hogy elképzelhető-e rendezett állam a fokozatosan emelkedő hatalom, észszerű engedelmesség, lelkiismeretesség és helyes birtokfogalmak nélkül. Válaszában kifejtette, hogy a keresztény felfogásban a hatalom Istentől ered, melyet nem lehet felcserélni holmi bizonytalan szerződésre, amelyet a felek úgy módosítanak, értelmeznek, ahogy kedvük tartja. Ha így történne, akkor a hatalom csak szerencse

és ügyesség jutalma lenne, amelyet bárki magának akarhat, s nyilván az erősebb fog nyerni, aki pedig tetszés szerint változtathat a szabályokon. Az erősebb képes saját oldalára állítani a tömeget, hogy polgárháborút, forradalmat szítson. Istennek, valamint neki a hatalom feletti birtokának megtagadásával ember áll szemben az emberrel, akarat ütközik akaratallal. A szónok arra a következtetésre jutott, hogy ilyen viszonyok között lehetetlen kormányozni, és eljátszott a gondolattal, hogy amennyiben a hatalom emberi eredetű, akkor a pusztá ököljog törvénye érvényesülne, holott az egyik ember a másikkal egyedül Isten nevében parancsolhat, hiszen mindenki az Ő akaratának engedelmeskedik. A teológus felemlegette azt a gyakori ellenvetést, hogy az emberekben is nőhet a becsületesség és a kötelességek kölcsönös teljesítése, mire meg is adta a feleletet, miszerint éppen a műveltnak számító középosztály az, akik körében nagy az önzés, a visszaélés, az erkölcsök és a törvények lábbal tiprása, sőt, gyilkosságra, párbajra vetemednek, amelyekkel valójában a bűneikről, hibáikról terelik el a figyelmet, hogy azok ki ne derüljenek, továbbá még a bíró is tehetetlenül kénytelen elfogadni azt a védekezést, hogy az üzleti életben nincsenek erkölcsi kategóriák. Hornig Károly meg is jelölte a bajok gyökerét: ha pusztán az emberi törvények a mérvadóak, akkor csak addig van engedelmesség, ameddig azt a materiális érdekek diktálják. A hitben való jóra törekvést az Istenhez való hasonlatosság vágya mozgatja, s ez a keresztény műveltség lényege. Az államnak harcolnia kéne a keresztény szellemiségért, meg kéne vetnie a gúnyolódókat, mert teljesen aláássák a polgárok becsületességét, lelkiismeretességét. Ezért fordulhat elő, hogy az állam nem tudja megakadályozni a korrupciót, csorbul a törvénytisztelet, a személy- és vagyonbiztonság, melyek pedig a rendezett társadalom végét jelzik. Az aggasztó folyamatot a kereszténységet tagadó társadalombölcselek sem fogják tudni megfékezni, s bár a visszásságokat a kereszténység sem oldja meg, de legalább enyhíti a nehézségek elviselését.

A tudós teológus szónoklata végén összefoglalta mondanivalójának lényegét, miszerint a keresztény alapokra épített állam csakis a keresztény keretek közt maradhat fenn, márpedig I. István király ezen a fundamentumon hozta létre a keresztény nemzetet, azonban koruk „szabadelvűsége” nem a haladást, a polgárosodást, hanem a pusztulást szolgálja. Végző érvenként hivatkozott IX.

Piusz²⁹ pápára, aki éppen a szabadelvűség megfékezése miatt hirdette meg a pápai tévedhetetlenség tételét a hit és erkölcs dolgában, azaz a pápa is azt vallja, amit a magyar király képviselt kilencszáz évvel azelőtt.³⁰ Hornig Károly beszéde utolsó szavaiban a nemzet boldog és virágzó jövőjéért könyörgött.

Székesfehérvár

1877. augusztus 20-án Székesfehérváron, a Szent István-székesegyházban is ünnepi szertartásra került sor a nevezetes napon, a szentbeszédet az apátkanonok, Pellet Ödön³¹ mondta, aki a civilizálódás útjaként mutatta be a kereszténységet. A *Religio* ezt a beszédet is érdemesnek tartotta közölni.³²

A szónok először emlékeztette hallgatóságát a kettős alkalomra: Szent István király országos nemzeti ünnepére, valamint a székesfehérvári püspöki megye újbóli helyreállításának és káptalanná alakításának 100. évfordulójára.³³ A teológus ezek után a honfoglalás idejét elevenítette fel, amikor a szerencsés győzelmeknek köszönhetően a magyarok elfoglalták a térséget, s a szomszédnépek retteghettek harciasságuktól, ám – mint külön feleltegette – nem mindig kísérté a magyarok csapatait a hadszerencse, vereséget szenvedtek Öttingennél, Merseburgnál és Augsburgnál, s lassan alkalmazkodtak a békés élethez, melynek a keresztény hitre térés adott történelmi lendületet. Pellet Ödön itt tért rá beszédének fő gondolatára, mely szerint a kereszténység felvétele jelenti a civilizálódást, s ahogy visszatekintett a történelem messzeségébe, megállapította, hogy minél inkább halad előre az ismert idők felé, úgy mérséklődnek az ember-

29 IX. (Boldog) Piusz pápa (1792–1878) a katolikus egyházon belül is konzervatív nézeteket vallott, megerősítette az egyházszerkezetet, amely ennek révén világegyházzá emelkedett.

30 A szabadelvűség magvát hordozó szabadság koronként mást jelentett. Adamik 2012.

31 Pellet Ödön (1833–1891) teológiai doktor, székesfehérvári apátkanonok, egyházi író, aki korábban, 1870-ben és 1873-ban Bécsben, 1871-ben Budán tartott szónoklatot Szent István napján,

32 Pellet Ödön: A kereszténység a civilizatio édes anyja. I. *Religio*, 36. (1877. augusztus 25.) 2. félév 16. sz. 121–123.; Pellet Ödön: A kereszténység a civilizatio édes anyja. II. *Religio*, 36. (1877. augusztus 25.) 2. félév 17. sz. 129–131.

33 Németh 1984–1988.

telen szokások, amelyekre példának hozta a 16. században talált mexikói véres emberáldozást, a kínai gyermekkitevéseket, a görög és római korok rabszolgaságát, élvhajász, pazarló életvitelét. A tudós a felsorolás után megjegyezte, hogy a magyarok őseinek józanabb vallási fogalmaik voltak, hiszen hittek „egy fő lényben”, a jó és rossz szellemekben, a természet tüneményeiben, de bálványimádásra sem vetemedtek, ám a barbárság a könyörtelenségben mutatkozott meg, s felidézte, hogy a források szerint az ellenség hozzátartozóit kegyetlenül lemészárolták, emiatt pedig más népek félték a magyaroktól. A kanonok rámutatott arra, hogy ezt felismerte Géza fejedelem, s mivel meg akarta védeni a magyarokat a hunok és avarok sorsától, felvette a kereszténységet és hittérítőket hívott az országba. Később az ő munkáját fejezte be I. István király, aki bölcsen egyesítette a nyugati civilizációt, a nemzeti múltat és az ősi hagyományokat, és ehhez püspökségeket, kolostorokat, templomokat hozott létre, átalakította a nemzet politikai szervezetét, majd tevékenységét II. Szilveszter pápa arany koronával és apostoli címmel erősítette meg. A pap tanulságként levonta, hogy Európában egyetlen más népet sem vezettek be a keresztény kultúrába, mint a magyart.

A szentbeszéd második, székesfehérvári vonatkozású része a mohácsi tragédiával indult, amelyet követett a belviszályok, a torzsalkodások felemlegetése a török hódításig vezető úton. A kanonok felelevenítette a parancsnok várvédő hősi áldozatát, a lakosság legyilkolását, valamint elhurcoltatását, a királyok emlékét oltalmazó székesfehérvári bazilika felrobbanását. A szónok kiemelte, hogy az elnéptelenedett városnak Mária Terézia uralkodásáig kellett várnia, aki eltökélte, hogy mindent megtesz az ország javára, s ennek köszönhetően lecsapolták a mocsarakat, csatornát és gátat építettek, az állattenyésztést segítették elő, a felsőoktatást fejlesztették, a népnevelést támogatták. A felsoroltak csakis a katolikus egyháznak elkötelezett Habsburg-házból való királynő uralkodása alatt voltak lehetségesek, aki 1777. február 17-én Fejér megyében a Pilis egy részének odacsatolásával megalapította a székesfehérvári önálló püspökséget. Pellet Ödön felidézte az első székesfehérvári püspök beiktatásának fényes ceremóniáját, díszes külsőségeit, az örvendező híveket, a kivilágított várost, és ennek a parádés eseménynek a 100 éves évfordulójára emlékeznek 1877-ben, valamint biztos volt abban, hogy a püspöki székhely az egész társadalom javára

lesz a hitben és az erkölcsben, amelyről csak Isten ítélkezhet. A szónok gondolatait továbbfűzve meg volt győződve arról, hogy a székesfehérvári katolikus gyülekezet őrzi azt a hitbéli örökségét, amely polgári erényekre, lelkes Isten-hitre, felebaráti és hazaszeretetre sarkal.

Végezetül Pellet Ödön hálaadásra szólította fel az egybegyűlteket azért, hogy városuk és püspöki megyéjük reményben és szeretetben fennmaradt és gyarapodott a viharos századok után is, valamint könyörgésüket kérte, hogy senki meg ne fogyatkozzék hitében a „szent István a boldogságos szűz Máriának oltalma alá helyezett” hazában, s utoljára nyomatékosította azt a tételt, miszerint a katolikus hit az igaz világosság, az anyaszentegyház pedig „az igazság oszlopa és erőssége”.

Bécs

Az augusztus 20-át követő első vasárnapi napon a bécsi kapucinus templomban is ünnepi szertartást tartottak Szent István tiszteletére. Az 1877. évi megemlékezés alkalmával a sajtóban már előtte olvasható volt, hogy a szentbeszédet Rónay István³⁴ mondja, és a szónoklat nyomtatásban is elérhető.³⁵

A délvidéki születésű, német családból származó és a politikai pályán is otthonos pap a nemzeteket egyesítő kereszténység jelentőségére hívta fel a figyelmet. A szónok első mondatával leszögezte, hogy a „keresztény egyház a világ legnagyobb társadalmi eszméje”, amelynek feladata az „emberszeretet” igéjének hirdetése mindenkinek. A magyarok apostola I. Szent István király volt, akinek emlékezetét évről évre tisztelettel megüli a nép, mert Istennek tett sző életet élt, azaz ellenfelei legyőzésével hőssé vált, mértékletessége bölcsességéről tanúskodott, és a kereszténység örökérvényű erkölcsi alapjára helyezte országa jövőjét. A krisztusi tanítás egygé olvasztja a nemzeteket. Rónay István

34 Rónay István (1840–1893) római katolikus plébános, kanonok, országgyűlési képviselő.

35 Rónay István. *Fővárosi Lapok*, 1877. augusztus 19. 911.; Az ünnepi beszéd. Vasárnapi Ujság, 24. (1877) 35. sz. 555. A szónoklat kiadását lásd: Rónay 1877.

példaként felhozta az 1869–1870-ben összehívott (első) vatikáni zsinatot,³⁶ amelyre a világ minden tájáról érkeztek Rómába. A nagy alkalomnak örültek a hívők, de gúnyolódtak rajta az ellenfelek, világraszóló jelentőségét azonban mindenki elismerte. A római találkozó eseménye egyúttal képviseli a nemzetek egységét Krisztusban, hiszen a kereszténység a szeretet révén testvérekké teszi a legkülönbözőbb emberi fajokat, egyesíti a nemzeteket, békét hoz a földre, kijelölve az egyház jövőjét. A katolikus vallás egyetemes, nézetei az egész emberiségé. A teológus megállapította, hogy a 19. századnak számos irányzata ellenkezik a kereszténységgel, s bár elfogadta, hogy minden nép csak a saját nemzetisége, nyelve és természete révén juthat műveltségre, valamint elismerte, hogy a nemzeti eszme emberszeretet-, béke-, testvériségi, bölcsészeti, műveltségi és vallási felfogásának vannak előnyei, de kárhoztatta annak gyűlölködést, vérontást és háborúkat keltő oldalát, amelyeket a történelem is bőszesen igazol. A katolikus egyház a maga megingathatatlan erkölcsi talapzatáról küzd az ellenségeskedést szító korszellemmel, azaz csak addig lehet tere a nemzeti eszmének, ameddig az nemesíti egy nép szellemét és lelkét, de amint másokat korlátoz, akkor elvetendő. A megosztó törekvést többek között az gátolja, hogy a római egyház ragaszkodik a szertartások régóta használt latin egynyelvűségéhez, ezzel is egységbe terelve a népeket. A szónok elkeseredetten sóhajtott fel, hogy mindezzel együtt a 19. század egyre távolodik az evangéliumtól, mert a megszólított tudósok és felvilágosult férfiak – az elvben támogatandó – céljait a hit és Isten nélküli tudománnyal és humanizmussal kívánják elérni. Majd ellenérvként hozta fel, hogy az Isten nélküli humanitás átlép a testvériségen, hiszen a modern tudományban megfogalmazott fajelméletek megkülönböztetnek népeket, erkölcsi tápot adva a „civilizáló”, rabszolgatartó gyarmatosítóknak. A kor humanitása az önzésben merül ki. „A modern ember ledöntötte Isten képét az oltárról, s önmagát állította oda Isten gyanánt”³⁷, és kineveti a „szeresd embertársad, mint önmagad” intelmét, majd egy olyan világot hoz létre, „mely megvédi az állatot és géppé alacsonyítja az embert; mely mindig békét hirdet és sátáni fufanggal tökéletesíti a gyilkoló eszközöket; mely dolog,

36 Adriányi 2001, 373–376.

37 Uo. 8.

tudomány és lelkiismeret nélkül gazdagít egyeseket, és a nyomor örvényébe taszít milliókat”.³⁸ A teológus rámutatott arra, hogy az üresen csengő politikai testvériség nevében felforgatják az „erkölcsi és társadalmi alapokat, a természeti törvényeket, s a tulajdonjog örökérvényű elveit”,³⁹ és megjósolta, hogy a folyamat „Communismussal kezdődik és nihilismussal végződik”⁴⁰, továbbá arra következtetett, hogy a tudomány nem képes az ember szeretetére, a nemzetközi egységet egyedül a katolikus világegyház tudja megvalósítani. A szónok érzékeltette, hogy az emberek egységének csak Isten lehet a központja, amelynek természetét és működését a Naphoz és a körülötte keringő égitestekhez hasonlította, ahol a modern eszmék üstökösként száguldanak át a rendszeren: „jönnek, ragyognak és letűnnek”.⁴¹ Rónay István levezetésében megállapította, hogy csakis Istennel kötött valódi szövetség jelentheti a fennmaradást, az állandóságot a nemzetek számára a téves koreszmék között, és megelőlegezte, hogy „Lesz idő, mikor az emberi szellem ezt jobban fogja méltányolni, mint jelenleg. [...] De ez a kor még messze van. Sok könny és sok vér fog addig még elfolyni hamis ideálokért”.⁴² A teológus a hazafiságra térve kijelentette, hogy az abban az esetben elfogadható, ha az „egyenlő a törvények tiszteletével; a fejedelem és a haza iránti áldozatkészséggel; a polgári kötelességek lelkiismeretes teljesítésével; a béke s az állami rend fenntartásával: akkor a katolikus egyház a hazafiságnak édes szülőanyja a nemzetek életében.”⁴³

Végezetül a szónok Szent István-napra emlékezve megismételte a szentbeszéd központi gondolatát, miszerint a turáni népcsaládból származó magyarság hazát szerzett magának, és a kereszténység államalkotó erejére támaszkodva fennmaradt a nyugati keresztény népszövetség kötelékében. Rónay István a beszédét záró fohászban Isten vezérletében bízva azt kérte, hogy ha netán a nemzet elhagyná a kereszténységet, akkor vezesse vissza oda.

38 Uo. 9.

39 Uo. 10.

40 Ua.

41 Uo. 12.

42 Ua.

43 Uo. 13.

Összegzés

Mindhárom szentbeszéd felkészült igehirdetői gyakorlatról árulkodik, s mindegyik más-más területre helyezte a hangsúlyt. A szónokok gondolatait nemcsak a szertartás résztvevői, hanem a katolikus egyházi állásfoglalások iránt fogékony nagyközönség is követhette a vallási sajtóban. A felkért vagy kiválasztott papoknak lehetőségük volt arra, hogy olyan közérdeklődésre számot tartó kérdésről fejtsék ki a véleményüket, amely foglalkoztatta – netán megosztotta – a társadalmat, s amely miatt az országos figyelem középpontjába kerültek.

A szentbeszédek alapvetően meghatározta a liturgia helyszíne és a jelenlévő hallgatói kör. A budapesti hitszónok, Hornig Károly az országos politikára hangolt beszédének vezéreszméjét Szent István tevékenységén keresztül a kereszténységet kulturális és államalkotó szerepében fogalmazta meg, amely a polgárosodáshoz vezetett. A püspök felforgató és veszélyes jelenségnek tekintette koruknak az erősebb érdekeit érvényesítő liberális szellemét, majd kiemelte az erkölcsök, a becsületesség romlását, melyet különösen a művelt középosztály köreiből tapasztalt, általában államilag támogatandónak tartotta a keresztény szellemiséget, és romboló hatásúnak látta a szabadelvűséget. A beszéd megalkotásában fontos körülményt jelentett, hogy a szónoklatot a kormányzatot képviselő díszvendégek és magas beosztású tisztviselők közvetlenül hallották. A székesfehérvári szentbeszéd viszont inkább igazodott a helyi és az egyházi keretekhez. Pellet Ödön az augusztus 20-i napra emlékezve, a Habsburg-udvar magyar csatavesztéseket nyomatékossító történelemszemléletét követve, a kereszténységnek és I. Istvánnak a magyarságot civilizáló befolyására hívta fel a figyelmet, valamint a helyi püspökség történetét illetően Mária Terézia uralkodónői, hitbéli elkötelezettségét és az első püspök hivatalba lépését domborította ki, és hirdette a katolikus hit erősségét. Az osztrák császári fővárosban, az udvar kötelékébe tartozó befolyásos magyar előkelőségek figyelmével kitüntetett szentbeszédben Rónay István az egyetemes természeti és transzcendens rendet követő világegyháznak az egész Földre kiterjedő egységesítő jellegére mutatott rá, amelynek égisze alatt kárhoztatta a gyűlölködő

nacionalizmust, de kiállt a törvénytisztelő hazafiság mellett, elvetette a kommunizmussal és nihilizmussal fenyegető materialista tudományos világlátást, s végkicsengésként felhozta, hogy a magyar nemzet is a keresztény népszövetségnek köszönheti fennmaradását.

Az ismertetett hitszónoklatok csaknem másfél évszázadosak, és koruk legérzékenyebb kérdéseire válaszoltak. A kereszténység felvétele mindhárom beszédben a kulturálódás küszöbét jelentette, a keresztény alapokra fektetett állam pedig a polgárosodó társadalom legbiztosabb feltétele. Szent István vezetői érdeme, hogy felismerte és kihasználta a történelmi lehetőséget, s mindehhez meghatározta az állami és egyházi kereteket. A Szentkirály által kijelölt út hozzájárult az ország fennmaradásához. A szónoklatok a liberális korszellemet és a materializmust látták a legkártékonyabb jelenségnek – a katolikus egyház által is támogatott –, az addigi osztársadalmi létfeltételek működési rendjére. A kritikus érvekben megfogalmazódott az erkölcsök korlát nélkülivé válása az Isten, a természetfeletti törvények megtagadásával, mert onnantól a morált a pusztán emberi érdekek irányítják, és nem a nemesebb – mint ahogy azt a felforgató ideák hirdetői vélték –, hanem az erősebb ököljoga fog érvényesülni. Az egyházfik keserűen állapították meg, hogy a kárhoztatott tanok épp annál a középosztálynál hódítanak, amelyre a polgári társadalom épülne.

Az azóta eltelt idők tanúsága szerint az egyházi szószólók nagyon is tisztán látták a legfenyegetőbb veszélyforrást, annak romboló természetét. Azonban bármennyire is igazuk volt, a háttérben, a színpalak mögött folytak az egyezkedések az állam és az egyház szétválasztásáról, amely a polgári házasság bevezetésével részlegesen meg is valósult.⁴⁴ A katolikus egyháznak már nem volt ahhoz elég ereje és tekintélye, hogy a folyamatot megfékezze. Később, a dualizmus kori magyar (katolikus) lelkipásztorkodást értékelő teológus, Mihályfi Ákos szerint igaz, hogy az egyházpolitikai viták megtépázták a vallásos életet, de az elszenvedett károk előidézésében a klérus nemtörődomségének és életvitelbeli anomáliáinak is szerepe volt.⁴⁵ A 20. század első fele kiemelkedő történésének,

44 Karácsonyi 1915, 288–310.

45 Mihályfi 1921, 339–340.

Szekfű Gyulának a középosztályt elmarasztaló véleményét hitszónoklatok is megelőlegezték. Általánosságban elmondható a bemutatott szentbeszédekről, hogy bennük előkerülnek olyan társadalomkritikai szempontok, melyek napjainkban is megfontolásra érdemesek.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Adamik 2012.** Adamik Tamás: A szabadság értelmezése az ókortól Rudolf Steinerig. In: Uő: *Sanctissima Religio. Vallás- és irodalomtudományi tanulmányok*. Szent István Társulat, Budapest, 2012.
- Adriányi 2001.** Adriányi Gábor: *Az egyháztörténet kézikönyve*. Szent István Társulat, Budapest, 2001. (Szent István kézikönyvek 5.)
- Buzinkay 2016.** Buzinkay Géza: *A magyar sajtó és az újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016.
- Fónagy 2011.** Fónagy Zoltán: A dualizmus kora (1867–1914). In: Tóth István György (szerk.): *Millenniumi magyar történet. Magyarország története a honfoglalástól napjainkig*. Osiris Kiadó, Budapest, 2011. 425–475.
- Gábor 1928.** Gábor Gyula: *Szent István-nap ünnep története*. Franklin Kiadó, Budapest, 1928.
- Karácsonyi 1915.** Karácsonyi János: *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig*. Szent László Nyomda, Nagyvárad, 1915.
- Kókay–Buzinkay–Murányi 1995.** Kókay György – Buzinkay Géza – Murányi Gábor: *A magyar sajtó története*. Változatlan utánnomás. A Magyar Újságírók Országos Szövetsége, a Bálint György Újságíró-iskola, Budapest, 1995. (Sajtókönyvtár)
- Kosáry–Németh 1985.** Kosáry Domokos – Németh G. Béla (szerk.): *A magyar sajtó története*. II/1–2. köt. 1848–1892. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.
- Kudora 1902.** Kudora János: A magyar katolikus igehirdetés története. In: Kiss János – Sziklay János (szerk.): *Katolikus Magyarország 1000–1901. A magyarok megtérésének és a Magyar Királyság megalapításának kilencszázados évfordulója alkalmából*. 1–2. köt. Stephaneum Nyomtató Műintézet, Budapest, 1902. 510–519.
- Mihályfi 1921.** Mihályfi Ákos: *Az igehirdetés: egyetemes előadások a lelkipásztorkodástan köréből*. Szent István Társulat, Budapest, 1921.
- Németh 1984–1988.** Németh László: Székesfehérvári egyházmegye. In: Turányi László (szerk.): *Magyar Katolikus Almanach 1984*. Szent István Társulat, Budapest, 1984–1988. 714–725.

- Pór 1873.** Pór Antal: *Egyházi beszéd, melyet Szent István ünnepén 1873. augusztus 20-kán a budai vártemplomban mondott Pór Antal.* Athenaeum, Budapest, 1873.
- Rónay 1877.** Rónay István: *A nemzeteknagysága Krisztusban: Egyházi beszéd, melyet 1877-ik évi augusztus hó 26-kán, Szent István király ünnepén Bécsben, a t. Kapucinus templomban mondott.* Malatin és Holmeyer Nyomda, Bécs, Kalocsa, 1877.
- Székfű 1938.** Székfű Gyula: *Szent István a magyar történet századaiban.* In: Serédi Jusztinián (szerk.): *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján.* 3. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1938. 1–80.
- Tomka 2008.** Tomka Ferenc: *Lelkipásztori teológia és az új evangelizáció. Egyházunk helyzete és küldetése a harmadik évezred küszöbén.* Szent István Társulat, Budapest, 2008. (Lelkipásztori teológia 1.)

HIVATKOZOTT KORABELI SAJTÓ

A Hon
Fővárosi Lapok
Magyar Állam
Pesti Napló
Religio
Vasárnapi Ujság

The Evaluation of St Stephen's Legacy in Sermons at the Beginning of the Liberal Government

ABSTRACT: Hungarian Catholicism, based on St. Stephen's foundation, and through it religiosity and the conception of the state, entered a flourishing phase just as the Enlightenment was beginning its conquest in Western Europe, criticizing the irrational and bringing human reason to the fore. As a result, the church became detached from the state, that is, the power to serve transcendent laws came under the full control of the human mind. The separation of the state and the church intensified in Hungary by the end of the 19th century. The feast of St. Stephen on August 20, a manifestation of his cult, was restored by Maria Theresa in 1771 on the occasion of the return of the Holy Right. Declared a national holiday, the day was held year after year, with the exception of the post-war period of dictatorship.

By the mid-1870s, it became clear that the country's leadership was aligned with liberal principles. The Liberal Party won the 1875 elections and retained its ability to form government for decades. Three sermons on St. Stephen's Day in 1877, the Budapest, Székesfehérvár and Vienna sermons have survived. All three sermons reveal a well-prepared preaching practice, and each focused on a different area. The thoughts of the speakers could be followed not only by the participants in the ceremony but also by the general public, which were receptive to the positions of the Catholic Church. Invited or selected priests were given the opportunity to express their views on an issue of public interest that affected or divided the society and to bring it to the attention of the whole country. The sermon in Budapest emphasized the values of Christian civilization; the homily in Székesfehérvár emphasized the role of Christianity in civilization, and from the pulpit in Vienna the universality of Christianity and the character of a people's association were highlighted.

In general, the sermons presented here contain aspects of social criticism that are still worth considering today.

KEYWORDS: sermon, St. Stephen's Day, Christian citizenship, Christian civilization, universality, people's association, liberalism, social critique

MELLÉKLET

Hornig Károly (1840–1917) veszprémi püspök tartotta az 1877. évi Szent István-napi hitszónoklatot a budai Helyőrségi templomban, Pollák Zsigmond metszete, a kép forrása: *Vasárnapi Ujság*, 35. (1888) 23. sz. 373., lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: MHC 2.960

Mária Magdolna-templom (vagy még Szent János temploma), azaz a Helyőrségi templom Budán. A Mátyás-templom felújítása miatt 1877-től itt tartották a Szent István-napi szertartást és ünnepi beszédet, így Hornig Károly szónoklata is itt hangzott el. Myskovszky Viktor rajza, Pollak Zsigmond metszete, a kép forrása: *Vasárnapi Ujság*, 12. (1865) 35. sz. 437., lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: MHC 2.960

A székesfehérvári Vörösmarty tér, s a háttérben a karmelita templom látható, Zombory Gusztáv alkotása, a kép forrása: *Vasárnapi Ujság*, 13. (1866) 18. sz. 217., lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: MHC 2.960

A bécsi kapucinusok templomában volt a Habsburgok családi kriptája, s többek közt ezért örökítették meg 1889-ben Rudolf trónörökös temetésekor, a kép forrása: *Vasárnapi Ujság*, 36. (1889) 8. sz. 133., lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: MHC 2.960